

УДК 330.341.1:631.11:630*2

Гайдучок Т.С.,
к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку
Мостепанюк В.А.,
к.с.-г.н., доцент кафедри таксації лісу та лісовпорядкування
Житомирський національний агроекологічний університет

ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ ПІДПРИЄМСТВ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК РУШІЙНА СИЛА ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Постановка проблеми. Кризовий стан лісового господарства зумовлений, зокрема, істотними недоліками у його матеріально-технічному забезпеченні, фізичним і моральним зносом основних засобів, різким спадом платоспроможності лісогосподарських підприємств, що унеможлиблює повноцінне і своєчасне відтворення матеріально-технічної бази. Зниження платоспроможності підприємств призвело до призупинення інвестиційного процесу, зниження фондозабезпеченості, технічної та енергетичної оснащеності виробництва.

Сучасний розвиток національної економіки передбачає проведення структурних змін на основі інноваційних процесів. При цьому, важливе значення має процес забезпеченості, використання та відтворення основних засобів, оскільки їх моральне старіння значно випереджає фізичний знос.

Питання ефективності використання є досить актуальним, адже від нього залежить життєдіяльність підприємства, тому в даній статті проведемо вивчення вказаної проблеми та узагальнимо отримані дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування та використання основних засобів, процесу їх функціонування та відтворення досліджувалися зарубіжними та вітчизняними вченими-економістами – З.М. Борисенком, Е.А. Івановим, М.І. Геруном, І.І. Лукиновим, М.М. Могиловою, Г.М. Підлісецьким, В.О. Питульком, Т.С. Хачатуровим, М.Ф. Ван Бредом, Гленом А. Велшем, А.В. Мертенсом та ін. Названими вченими-економістами зроблено вагомий внесок у визначення сутності основних засобів, методології аналізу їх економічної ефективності, закономірностей формування та відтворення.

У лісовій галузі залишаються невирішені питання, які стосуються ефективної діяльності лісогосподарських підприємств в частині використання основних засобів. До таких проблем можна віднести рівень забезпеченості та ефективне використання основних виробничих засобів, особливості процесу їх формування та використання, обґрунтування потреби в основних засобах, прогнозування потреби в капітальних вкладеннях на їх формування, що, в цілому, свідчить про актуальність наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз стану, використання та відтворення основних засобів лісогосподарських підприємств Житомирської області та розробка пропозицій щодо подальшого розвитку інноваційної політики діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ліс – національне багатство кожної держави. Лісовий сектор економіки становить близько 5% промисловості України. Поряд із цим діяльність лісогосподарських підприємств забезпечує інші галузі економіки лісовою продукцією [6]. Від стану лісового сектора значною мірою залежить не тільки економіка країни, але й екологічна ситуація, добробут сучасного та майбутніх поколінь. Нажаль, в окремих лісогосподарських об'єднаннях, зокрема, півдня і сходу держави, стан технічного забезпечення досяг критичної межі. Однією з причин цього є відсутність коштів на оновлення основних засобів протягом останніх 5-7 років. Загалом у галузі потребують оновлення 45-47% основних засобів [5]. Традиційно оновлення техніки проводили досить рівномірно. Основні засоби (автомобілі, трактори) закуповувалися централізовано. Проводити ж закупівлю техніки в сучасних податкових та економічних умовах доволі складно. З іншого боку, кожна цивілізована нація вкладає кошти у майбутнє – ліси та довкілля. Протилежна ситуація склалася наразі. Держава сьогодні неспроможна надавати централізовані капіталовкладення у лісове господарство, у держбюджеті обмежене державне замовлення навіть на створення захисних насаджень.

У цілому лісове господарство України розвивається повільно, переважно методом спроб і помилок [2]. Основними причинами гальмування розвитку галузі є: фізична і моральна зношеність лісозаготівельного і деревообробного обладнання; не розвинутий внутрішній ринок лісопродукції, що обумовлено низьким споживчим попитом, низьким рівнем доходів населення, низькою інвестиційною привабливістю галузі тощо.

Щодо стану лісового господарства Житомирщини, то загальна площа земель лісового фонду області за даними останнього державного обліку (станом на 01.01.96р.) склала 1089,5 тис. га, у тому числі земель, вкритих ліською рослинністю – 657,7 тис. га.

Житомирщина є регіоном з найбільшою площею земель лісового фонду. Її ліси займають 10% лісового фонду України. Лісистість області складає 31,0%, що на 15,4 в.п. перевищує середній показник по Україні. По території області ліси та лісовкриті площі розташовані нерівномірно, так, у північних районах сконцентровані їх найбільші масиви (в Овруцькому – 21,2% площі земель лісового фонду області, Олевському – 15,1%) (рис. 1).

На Житомирщині у 2011р. лісогосподарською діяльністю (охороною, захистом, раціональним використанням і відтворенням лісів, заготівлею деревини та інших лісових ресурсів) на землях лісового фонду займалося 36 підприємств. У 1999р. їх налічувалося 427, а у 2000р. – 182. Така різка зміна кількості була зумовлена реформуванням підприємств агропромислового комплексу, в результаті чого площі лісів, що були у користуванні сільськогосподарських підприємств, перейшли до складу новоствореного об'єднання «Житомироблагроліс».

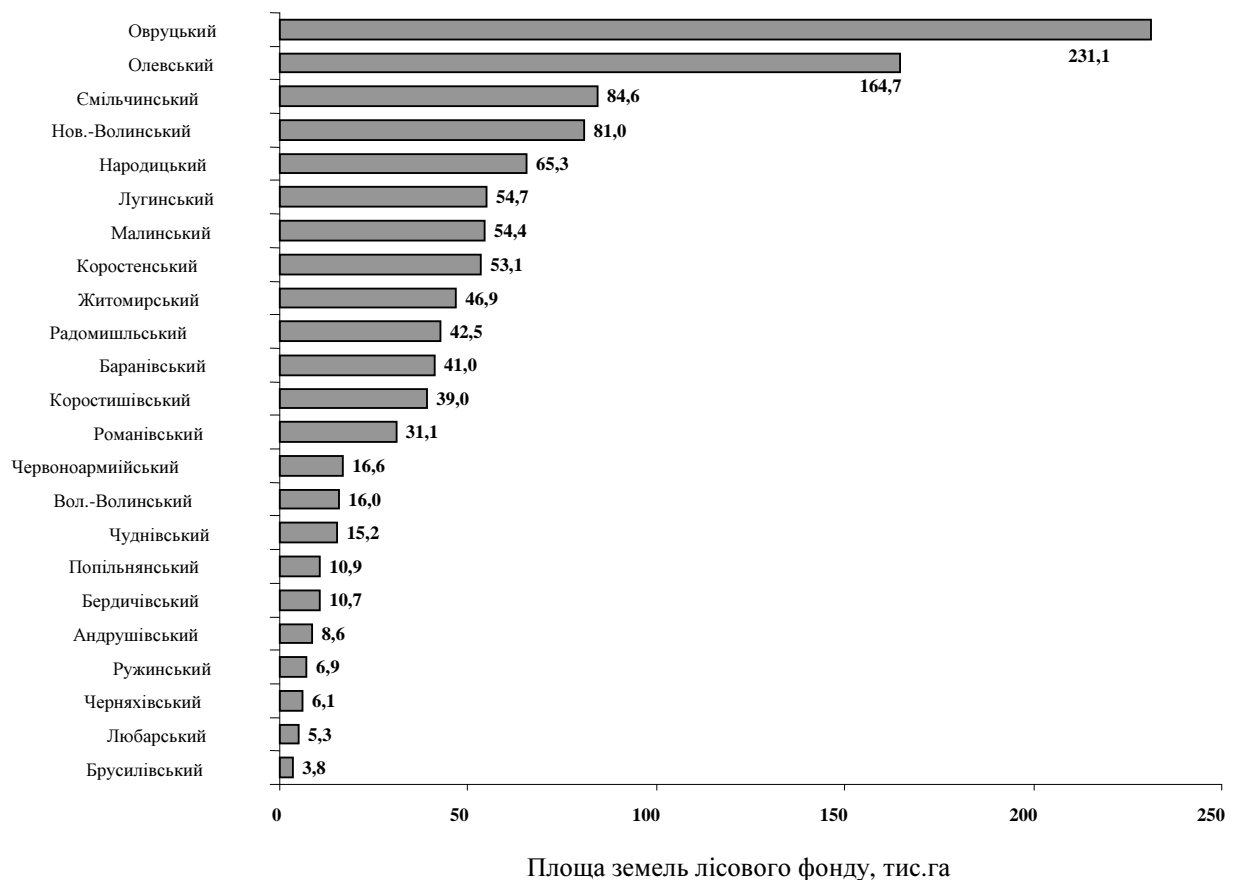

Рис. 1. Розподіл площі земель лісового фонду за районами Житомирської області станом на 1.01. 1996р.

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними Головного управління статистики у Житомирській області

При оцінці ефективності використання основних засобів необхідно враховувати особливості господарської діяльності, форму власності та стратегічну мету підприємства [8]. Для дослідження стану основних засобів, нами розглянуті типові підприємства лісового господарства Житомирської області, зокрема ДП «Житомирське лісове господарство» та ДП «Народицький спецлісгосп». Підприємства створені з метою: ведення лісового господарства, охорони, захисту, раціонального використання та відтворення лісів; ведення мисливського господарства, охорони, відтворення та раціонального використання державного мисливського фонду на території мисливських угідь, наданих у користування підприємству.

Як відомо, стан основних засобів значною мірою залежить від ефективності їх використання та оновлення, що характеризується в першу чергу коефіцієнтами зносу та придатності [4], тому на вказаних підприємствах одна із проблем – це збільшення рівня зносу основних засобів і, відповідно зменшення рівня придатності основних засобів. Характеристика стану основних засобів

лісогосподарських підприємств наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

**Аналіз наявності та стану основних засобів на лісогосподарських підприємствах
Житомирської області за 2009-2011 рр.**

Показники	ДП «Житомирське лісове господарство»			ДП «Народицький спецлісгосп»		
	2009р.	2010р.	2011р.	2009р.	2010р.	2011р.
Первісна вартість, тис. грн.	21762	24116	27341	6665	7039	8515
в т.ч. будинки, споруди та передавальні пристрої	12389	14151	16702	3120	3144	3446
машини та обладнання	4205	4309	4512	1734	1758	2227
транспортні засоби	4160	4459	4824	946	1243	1420
інструменти, прилади інвентар (меблі)	112	153	176	837	857	929
інші основні засоби	205	205	205	25	34	490
малоцінні необоротні матеріальні активи	691	839	922	3	3	3
Сума зносу, тис. грн.	9430	10692	12166	2523	2783	3242
Залишкова вартість, тис. грн.	12332	1344	15175	4142	4256	5273
Коефіцієнт придатності	0,567	0,557	0,555	0,621	0,605	0,619
Коефіцієнт зносу	0,433	0,443	0,445	0,378	0,395	0,381

Джерело: власні дослідження

Дані таблиці 1 показують, що вартість основних засобів лісогосподарських підприємств коливається від 6665 тис. грн. у ДП «Народицький спецлісгосп» у 2009 році до 27341 тис. грн. у ДП «Житомирське лісове господарство» у 2011 році. Аналіз наведених розрахунків показує, що загальний обсяг основних засобів на ДП «Житомирське лісове господарство» зріс на 5579 тис. грн., що відбулося переважно за рахунок збільшення таких складових як: будівлі, споруди, передавальні пристрої на 4313 тис. грн., машини та обладнання на 307 тис. грн., транспортні засоби на 664 тис. грн., інструменти на 64 тис. грн. Аналогічна ситуація і на ДП «Народицький спецлісгосп», де за 2009-2011 роки загальний обсяг основних засобів зріс на 1850 тис. грн. (на 27,7%), знову ж таки завдяки збільшенню обсягів всіх груп основних засобів.

На досліджуваних підприємствах коефіцієнт придатності, що характеризує частку неперенесеної на новостворену продукцію вартості основних засобів, коливається від 55% до 62%. Негативною тенденцією зміни стану основних засобів є високе значення коефіцієнту зносу та його зростання у динаміці. Аналізуючи отримані результати, необхідно врахувати, що збільшення коефіцієнта зносу (і відповідно, зменшення коефіцієнта придатності) зумовлено, на наш погляд, методом нарахування амортизації, що застосовується; придбання або отримання від інших господарюючих суб'єктів основних засобів з рівнем зносу менше, ніж в середньому по підприємству. Це характеризує також такий момент як повернення авансованого капіталу в основні засоби.

На сьогоднішній день більшість основних засобів, що знаходяться у лісовому секторі економіки відпрацювали свій термін експлуатації і, відповідно мають незначну балансову вартість. Це призводить до невеликих сум амортизаційних відрахувань. Кошти амортизаційних фондів, отримані за рахунок амортизаційних відрахувань для цих основних засобів за минулі роки були знеціненні через такі негативні явища в економіці країни як інфляція, диспаритет цін та ін. Таким чином, амортизація, нарахована сьогодні, не дозволяє отримати скільки-небудь суттєвих коштів на оновлення основних засобів, а розраховувати на кошти амортизаційних фондів попередніх років лісогосподарські підприємства не можуть.

Про недостатність амортизаційних відрахувань свідчить і зменшення питомої ваги амортизації у виробничих витратах досліджуваних підприємств. Якщо в 2009 році в ДП «Житомирське лісове господарство» цей показник складав 4,2%, то в 2011 році зменшився до 2,7% (рис. 2). В ДП «Народицький спецлісгосп» вказаний показник відповідно зменшився з 2,4% до 1,4% (рис. 3).

Аналіз структури операційних витрат за елементами показує, що динаміка вкрай негативна, оскільки збільшується відсоток матеріальних витрат. Питома вага матеріальних витрат за період з 2009 по 2011 роки збільшилась з 28,0% до 32,4% у ДП «Житомирське лісове господарство» та відповідно з 39,3% у 2009 році до 41,2% у 2010 році і 37,9% у 2011 році у ДП «Народицький спецлісгосп».

Щодо амортизації основних засобів, то вона збільшилась на 101 тис грн. в ДП «Житомирське лісове господарство» та 85 тис. грн. в ДП «Народицький спецлісгосп», це означає, що значна частина основних засобів на підприємстві використала свій амортизаційний термін.

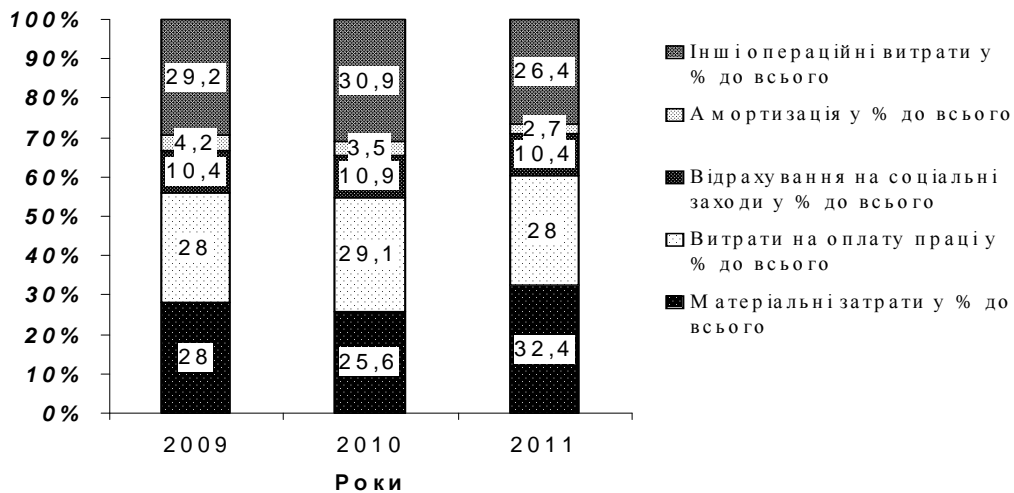

Рис. 2. Структура операційних витрат за елементами ДП «Житомирське лісове господарство», %

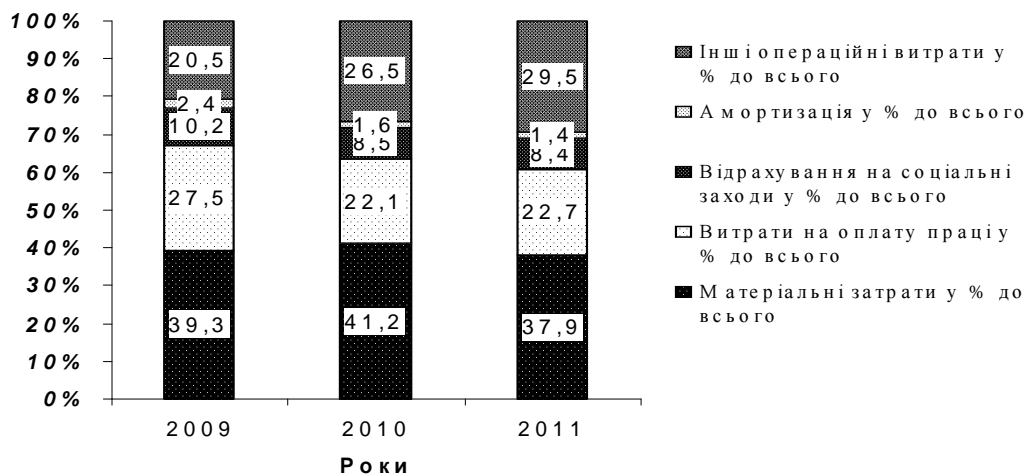

Рис. 3. Структура операційних витрат за елементами ДП «Народицький спецілігосп», %
 Джерело: розраховано та побудовано авторами

Лісогосподарські підприємства, навіть нарахувавши та включивши її у собівартість, стикаються в свою чергу з проблемою цінового диспаритету, збитковістю підприємств і не мають змоги використати амортизацію для відтворення основних засобів. Таким чином, нарахована амортизація так і залишається нарахованою, але не перетворюється у джерело фінансування.

Виконане дослідження показує, що амортизаційний процес є складним економічним явищем, яке впливає на багато інших процесів, що спостерігаються на підприємствах. Найбільший вплив амортизаційний процес здійснює на інвестиційний (прибутковість підприємств) та інноваційний (модернізацію і оновлення технологічного та управлінського процесу) процеси.

Активізація інноваційної діяльності потребує розв'язання комплексу проблем амортизаційної політики в державі. Відомо, що амортизація є не просто джерелом фінансування переважної частини капіталовкладень, а і своєрідним механізмом, що забезпечує, з одного боку, системне, а з іншого – ефективно оновлення основного капіталу [1].

Запроваджений сьогодні в Україні порядок нарахування та використання амортизаційних коштів підприємств не створює ефективного підґрунтя для оновлення основних засобів та становлення інноваційної економіки.

До первісної вартості об'єктів основних засобів лісогосподарських підприємств амортизаційні відрахування складають в середньому 6-7% (табл. 2).

Для нормального функціонування основних засобів цього недостатньо. Аналіз показує, що при існуючих обсягах амортизаційних відрахувань термін відновлення основних засобів лісогосподарських підприємств складає майже 17 років – у ДП «Житомирське лісове господарство» та 16 років – у ДП «Народицький спецілігосп».

Дослідження показали, що лісогосподарські підприємства Житомирської області, навіть у

кризовий період лісового господарства України, дещо стабілізували знос основних засобів та збільшили амортизаційні відрахування. Це свідчить про ефективний менеджмент основних засобів, який дозволив дещо покращити їх використання та оновлення, що дає підстави для ефективного впровадження інноваційного процесу.

Таблиця 2

Аналіз терміну повернення авансованого капіталу та відтворення основних засобів на лісогосподарських підприємствах Житомирської області за 2009-2011 роки

Показники	ДП «Житомирське лісове господарство»			ДП «Народицький спецлісгосп»		
	2009р.	2010р.	2011р.	2009р.	2010р.	2011р.
Первісна вартість, тис. грн.	21762	24116	27341	6665	7039	8515
Річна сума амортизації, тис. грн.	1446	1509	1623	466	479	529
Норма амортизації, %	6,64	6,26	5,94	6,99	6,80	6,21
Термін повернення авансованого капіталу, років	15,0	16,0	16,8	14,3	14,7	16,1

Джерело: власні дослідження

Проблема забезпечення відтворювальних процесів в лісовому секторі обумовлена рядом причин. Просте відтворення основних засобів базується на раціональній амортизаційній політиці та державній інвестиційній та ціновій політиці. Цінова та інвестиційна політика є обов'язковими передумовами розширеного відтворення основних засобів. Ці складові як основа державної економічної політики за умови їх відповідності економічному розвитку, здатні забезпечити відтворювальні процеси в лісовому господарстві.

Нині жодна з наведених складових не відповідає вимогам і потребує радикальних змін. Зокрема, амортизаційна політика вимагає розробки і нормативного затвердження таких норм і методів амортизації, які б давали можливість максимального наближення нарахованих річних амортизаційних відрахувань до реальної суми річного зносу.

Важливу роль при амортизації основних засобів відіграє вибір методу нарахування амортизації. Найбільший вплив на вибір методу нарахування амортизації у практичній діяльності справляють такі чинники як: 1) простота (складність) методу та можливість його застосування; 2) вплив на собівартість продукції й вартість засобів у звітності; 3) кваліфікація працівника, уповноваженого вирішувати це питання; 4) наявність корпоративної політики у сфері нарахування зносу [3, с. 387-388].

Не існує єдиної думки щодо найкориснішого або найдоцільнішого з методів. Тому в питанні вибору методу нарахування амортизації погоджуємось з думкою Шолоти М.Г. виходити з двох позицій [7]: з принципу обачності та очікуваного способу отримання економічних вигід від використання об'єктів.

Найбільше принципу обачності відповідає метод зменшення залишкової вартості, при якому нараховується найбільша сума амортизації в перші роки використання об'єкта. Наступним є метод прискореного зменшення залишкової вартості та кумулятивний метод. За рівномірного випуску продукції показники виробничого методу наближається до прямолінійного.

Цінова політика має забезпечити як мінімум покриття всіх витрат для виробництва та реалізації лісової продукції. Інвестиційна політика має бути направлена на активізацію вкладення коштів в розвиток галузі, її основні та оборотні засоби. Залучення інвестицій реальне при умові інвестиційної привабливості лісового сектору, обов'язковою ознакою якої є рентабельність підприємств та їх фінансова стабільність. На сучасному етапі лісогосподарські підприємства не представляють жодного інтересу для вітчизняних та іноземних інвесторів. Головна причина такого стану – загальна збитковість лісового сектору внаслідок цінових диспропорцій.

Оцінюючи стан забезпечення, динаміку та відтворення основних засобів лісогосподарських підприємств, слід зауважити, що вони не відповідають критеріям розвитку галузі, і потребують визначення основних напрямків їх вирішення. Відтворення основних засобів в лісовому господарстві потребує удосконалення амортизаційної, податкової, цінової, інвестиційної та інноваційної політики на макро- і мікрорівнях.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, основні засоби – один з найважливіших чинників будь-якого виробництва. Їх стан і ефективне використання впливають на кінцеві результати господарської діяльності підприємств.

Важливе значення в сучасних економічних умовах для росту ефективності використання основних засобів має встановлення їх оптимальної структури, своєчасне оновлення, застосування більш прогресивних видів техніки. Особлива роль у вирішенні завдань подальшого підвищення виробництва, надання послуг відводиться росту продуктивності праці. Це зростання обумовлене і покращенням використання основних засобів.

Для фінансування відтворення основних засобів лісогосподарським підприємствам необхідно

застосовувати: залучення стратегічних інвесторів з метою збільшення обсягу основного капіталу; продаж (або здавання в оренду) обладнання, яке не використовується; збільшення обсягів реалізації лісової продукції; зниження операційних витрат, які в найбільшій мірі спричиняють зниження прибутку підприємств; прискорення процесу оновлення основних засобів.

Зазначені чинники сприятимуть ефективному управлінню основними засобами, забезпечуватимуть стабільне функціонування лісогосподарських підприємств, успішній реалізації виробничої політики підприємств.

Отже, вибір напрямів удосконалення та формування стратегії ефективного управління основними засобами можна розглядати як рушійну силу інноваційних процесів.

Література

1. Башкатова С.В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання за рахунок власних фінансових ресурсів [Електронний ресурс] / С.В. Башкатова // Збірн. наук. праць Кіровоградського нац. тех. ун-ту. Сер.: Економічні науки. – 2009. – № 15. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/npkntu_e/2009_15/index.html
2. Горбик В.М. Формування лісової політики України: стан та етапи становлення / В.М. Горбик // Економіка та держава. – 2006. – № 11. – С. 73-76.
3. Муріна Т.С. Шляхи ефективності використання основних засобів на промисловому підприємстві / Т.С. Муріна // Держава та регіони. – 2007. – № 6. – С. 387-390.
4. Ощепков О.П. Аналіз стану та відтворення основних засобів на підприємствах зернопереробної галузі / О.П. Ощепков, В.М. Пужанська // Економіка харчової промисловості. – 2012. – № 2(14). – С. 17-20
5. Сабадир А. Лісовому господарству – енергозберігаючі технології [Електронний ресурс] / А. Сабадир. – Режим доступу: <http://www.derevo.info/content/detail/84>
6. Шершун М. Аналіз фінансово-господарської діяльності підприємств лісового господарства України / М. Шершун // Економічний аналіз. – 2012. – Вип. 10, Ч. 2. – С. 141-144
7. Шолота М.Г. Основні проблеми та шляхи вдосконалення обліку основних засобів [Електронний ресурс] / М.Г. Шолота – Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/5/sholota.php>
8. Юрчишена Л.В. Аналіз ефективності використання основних засобів на підприємстві [Електронний ресурс] / Л.В. Юрчишена, С.М. Волинець // Ефективна економіка. – 2011. – № 8. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=668>